

odnose na Hrvatsku nisu točni: Pula ima »državni arhiv«, Monumenta Ragusina i Monumenta Cattarensia izdao Dubrovački institut Jugoslavske akademije! — Veći dio prostora u četvrtom broju zapremaju članci o crkvenim arhivima; nas može zanimati članak I. Eorse, iz kojega razabiramo, kako je pitanje crkvenih arhiva rješavano u Narodnoj Republici Mađarskoj (IV, 105—114).

Posljednji, peti broj »Archivuma« dao je panoramu arhivskih ustanova u svijetu na kraju 1955. sa svrhom, da pruži historičarima temeljne podatke o arhivima. Taj međunarodni arhivski godišnjak sadržava oko 2000 podataka za 51 zemlju, te je prema tome daleko premašio poznato izdanje iz serije »Minerva Handbücher« iz 1928. dosada najpotpuniji priručnik ove vrste. U njoj su se svjetskoj naučnoj javnosti predstavili

i arhivi Jugoslavije. Međutim je nerazumljivo, zašto je to propustio učiniti Državni arhiv u Zagrebu (upoređi na pr. podatke o arhivima u Hvaru i Doboju sa onima Državnog arhiva u Zagrebu!).

Kako se može razabrati iz ovoga prikaza, francuski poratni arhivski časopisi zajedno s »Archivumom« tretiraju pitanja, koja su svima arhivima u svijetu u većoj ili manjoj mjeri zajednički, pa prema tome mogu također i nama njihova iskustva korisno poslužiti kao putokaz i sugestije pri rješavanju mnogih pitanja naše prakse u arhivima ili pak pri organizaciji arhivske službe. Na taj će način naša mlada arhivistika izbjeci nepotrebnom lutanju, koristeća se dostignućima zemalja sa većom arhivističkom tradicijom, a istovremeno ne će doći u opasnost, da zapadne u pogreške, koje su u prošlosti bile učinjene.

Krešimir Nemeth

RASSEGNA DEGLI ARCHIVI DI STATO

(RIM 1955 — 1957)

Središnji časopis talijanskih arhiva *Rassegna degli Archivi di Stato*, koji je do god. 1955. izlazio pod naslovom *Notizie degli Archivi di Stato*, donio je posljednje tri godine brojne članke i rasprave o veoma različitim, važnim i hitnim problemima s područja arhivistike: u više je rasprava raščišćeno starije i novije talijansko zakonodavstvo o arhivima i problem zaštite parastatalnih i privatnih arhiva, školovanje kadrova u prošlosti i danas, škartiranje arhivske gradje, položaj arhiva kao naučnih ustanova, problem suvremene i prikladne konstrukcije arhivskih zgrada, problem koncentracije arhiva i t. d. Časopis pored toga obrađuje pojedine važnije fondove iz raznih arhiva, daje obavijesti o životu pojedinih arhiva, objavljuje razne natječaje za ispražnjena arhivska mjesta, obavješćuje o imenovanjima i premještajima u raznim arhiv-

skim ustanovama, o izletima i sl.

Uzevši u obzir, da je talijanska arhivistika jedna među najstarijima u Evropi i da kao takva posjeduje vrlo veliku i ujedno sjajnu tradiciju, smatram, da će biti korisno za našu relativno mladu arhivistiku, ako ovdje iznesem barem neke probleme, koje obrađuje list, kao što su talijansko zakonodavstvo tiranje, školovanje arhivskih kadrova, konstrukcije arhivskih zgrada, znanstveni položaj arhivskih ustanova, zatim problem privatnih arhiva i koncentracije arhiva.

TALIJANSKO ZAKONODAVSTVO O ARHIVIMA

Arhivsko zakonodavstvo obrađeno u navedena tri godišta ovog časopisa obuhvaća samo posljednja dva zakona od 22. prosinca 1939., broj 2006. i od 13. travnja 1953. br. 340.

Jedna skupina arhivista *E. Aleandri Barletta, G. Amaldi, E. Califano* i dr. u članku *Proposte per alcune modifiche alla legislazione sugli Archivi di Stato* razmatra mogućnosti modifikacije arhivskog zakonodavstva ¹⁾. Riječ je o posljednjem zakonu od 13. travnja 1953. br. 340. Opći zakon predviđa stvaranje državnog organa za koordinaciju u obliku Vrhovnog vijeća državne uprave (Consiglio Superiore della Pubblica Amministrazione). U to bi Vijeće ušao — predlažu potpisnici — jedan predstavnik državnih arhiva, funkcioner u rangu višeg direktora ili nadzornika, koga bi imenovao Odbor Vrhovnog vijeća arhiva (Giunta del Consiglio Superiore degli Archivi). Time bi se istakla važnost arhivske službe u okviru djelatnosti raznih grana državne uprave.

U pogledu sastava Vrhovnog vijeća arhiva, trebalo bi da jedan dio njegovih članova bude biran. U to bi Vijeće moralo ući nekoliko funkcionera državnih arhiva, koji bi uzeli učešća u diskusijama o glavnim problemima s područja arhivistike (Uporedi prijedlog *F. Perro-ne, Costituzione e ordinamento degli Archivi di Stato italiani, koji je prihvatio i G. Ramacciotti* u časopisu *Archivi e Archivisti*, str. 497). Pored njih bi u to Vrhovno vijeće arhiva trebalo da uđu i tri funkcionera u rangu višeg direktora ili nadzornika. I ove kao i one prve trebalo bi birati iz redova osoblja državnih arhiva.

Sam pak Odbor Vrhovnog vijeća arhiva (Giunta del Consiglio Superiore degli Archivi) trebalo bi da se sastoji od predsjednika i potpredsjednika Vijeća, od generalnog direktora Civilne administracije, (Direttore Generale dell' Amministrazione civile), od glavarara Središnje uprave državnih arhiva (Capo dell' Ufficio Centrale degli Archivi di Stato) i pet članova Vijeća, od kojih bi dvojica trebala da budu funkcioneri državnih arhiva, a koje bi izabralo samo Vijeće.

Potpisnici predlažu promjenu i u sastavu komisije za disciplinu osoblja u državnim arhivima (Commissione di disciplina par il personale degli Archivi di Stato), u koju bi također trebalo da uđe jedan član Vrhovnog vijeća arhiva u rangu višeg direktora ili nadzornika, koga bi imenovao Odbor Vrhovnog vijeća arhiva.

Pored prijedloga za pravilniji sastav navedenih upravnih organa potpisnici predlažu, da se nadzor nad arhivima organizira na regionalnoj bazi, zatim da primanje službenika u arhive bude javno. Prijedlog nadalje nabroja kategorije namještenika u arhivima, uvjete za primanje, programe za prijemne ispite.

Što se tiče školstva, predlaže se osnivanje jedne središnje škole državnih arhiva (Scuola Centrale degli Archivi di Stato) od strane Ministarstva unutrašnjih poslova u suradnji s Ministarstvom prosvjete. Ta dva ministarstva bi trebala organizirati kursove pri jednoj od specijalnih škola za bibliotekare i arhiviste paleografe, koje specijalne škole postoje pri sveučilištima. Za niže stručno osoblje u arhivima treba da postoje posebne dvogodišnje škole pri arhivima. Nastavno osoblje za te škole imenovao bi Odbor Vrhovnog vijeća državnih arhiva, i to između funkcionera državnih arhiva, dok bi ispitnu komisiju pri takvim školama sačinjavali profesori centralne škole i jedan ili dva nastavnika dotične škole.

Ti se prijedlozi osnivaju na pretpostavci, da su arhivi znanstvene ustanove (»*Instituti di alta cultura*«), kako je to istakao *Elio Lodolini* u sažetim konkretnim prijedlozima za promjenu nekih članova u arhivskom zakonodavstvu »*Proposta di modifica di alcuni articoli della Legislazione sugli Archivi di Stato*« ²⁾. Personal državnih arhiva ulazi u red znanstvenih radnika, njegova se zadaća sastoji u sređivanju inventara, istraživanju, proučavanju i publici-

ranju te gradje. *Unione Nazionale »Amici degli Archivi«* tretira također pitanje reforme arhiva u Italiji. Razni su arhivi u tom smjeru poslali brojne molbe i prijedloge za reforme svojim kolegama, parlamentarcima, udruženjima arhivista i drugima. Jedan takav projekat o autonomnoj upravi arhiva bio je predložen i na sindikalnom kongresu u Rimu g. 1948. Svi su se ti prijedlozi više obazirali na pitanje napredovanja arhivista, a nisu zahvaćali problem arhiva općenito.

Zakon od 13. travnja 1953., br. 340. — *Unione Nazionale, Amici degli Archivi*³⁾ — nepotpun je u mnogom pogledu. 1) U zakonu je priznata državnim arhivima historijska, kulturna, znanstvena, tehnička i administrativna vrijednost i funkcija, a pri tome su se ipak držali sasvim po strani ljudi zainteresirani za te koji bi trebali u tom poslu u punoj autonomiji prednjačiti. — 2) Iskustvo

i tehničko-regionalno poznavanje problematike predstavljaju bitni faktor u razvoju arhivistike, a to u zakonu nije došlo dovoljno do izražaja. — 3) Kandidate za VI. stupanj bira bez prava na priziv, tajni sud, koji sudi ex cathedra, a ne gleda stvar s tehničko-administrativne strane. Slijede brojni dalji prigovori na rečeni zakon i odgovarajući prijedlozi, koje ovdje ne ću iznositi zbog ograničenog prostora i zato, što imaju više nacionalni karakter, a nemaju neku opću vrijednost za arhivistiku

U tom smjeru reforma zakona o arhivima kreću se i izlaganja *Rafaela de Felice* o Vrhovnom vijeću državnih arhiva⁴⁾ i *Elija Lodolini*ja o podsekcijama drž. arhiva⁵⁾.

Brojne druge osvrte na zakonodavstvo o arhivima navest ću u vezi s drugim problemima, o kojima će ovdje biti riječ.

ZAKONSKA ZAŠTITA ARHIVSKE GRADJE.

Zaštita arhivske gradje prije svega se odnosi na arhive i arhivsku gradju, koja se tiče države, a nalaze se kod drž. funkcionera. Tim se bavi zakon od 22. XII. 1939. br. 2006. ⁶⁾

Zakon od 22. XII. 1939. br. 2006 utvrđuje neotudjivost javnih spisa i tako arhivsko blago te vrste dobiva demanijalni karakter. Čl. 12. obavezuje drž. službenike, da pri napuštanju dužnosti moraju predati sve službene spise, koji se u tom času iz razloga službe nađu kod njih (»temporaneamente detenuti«). Radi se faktički o restituciji akata.

Čl. 13. razmatra spise državne administracije, koji se nalaze kod privatnika. Nadzornici su dužni povratiti tu gradju. Ovdje je obuhvaćena i privatna grada, za koju se konstatira, da se rasprodaje i raznosi. Takva se gradja mora deponirati u nadležni državni arhiv, a ne zaplijeniti. To ima za cilj očuvanje integriteta javnih arhiva, koji sačinja-

vaju vlasništvo države. Nadzornici mogu u skrajnjem slučaju tražiti intervenciju prefektуре.

Elio Lodolini tretira pitanje nadzora države nad arhivima javnih ustanova, koje nisu državne (enti pubblici non statali) ⁷⁾

Država ima kao jedan od zadataka da bdi nad očuvanjem arhiva, koji nisu državni, bilo javnih, bilo privatnih. Država je kao čuvar kulture zainteresirana za očuvanje kulturnog blaga, dosljedno za očuvanje svih onih dokumenata, koji mogu poslužiti za proučavanje nacionalne povijesti.

Na drugom mjestu država je zainteresirana, da se očuvaju spisi onih ustanova i javnih organa, koji imaju sličnu svrhu kao i država. U prvom slučaju takvi arhivi predstavljaju objekt državnog nadzora, a u drugom slučaju subjekt, t. j. država je juridička osoba, koja je redigirala te dokumente.

Spomena o takvoj vrsti državnog nadzora ima u samoj instituciji talijanske arhivske administracije. Za takve se je arhive zauzeo već g. 1872. direktor Drž. arhive u Rimu. Onda je Nadzorništvo rimskih arhiva povelu računom o tim arhivima (općinskim, provincijskim, crkvenim, sveučilišnim, dobrotvornih ustanova i sl.) te provelo statistiku o njihovom stanju, koju pisac navodi. Tadašnji nadzorni arhivski organi nisu imali kompetenciju nad državnim arhivima i zato su požalili nedostatak u zakonu u toj stvari. Te mjere stoga nisu dale nikakav stvarni rezultat, iako su se općine Lacija, Umbrije i Marche savjesno odazvale na kvestionarij.

Zakon od 31. XII. 1891. br. 745 dokučio je posebna nadzorništva nad arhivima time, što je nadzorništvo preuzeo upravitelj najbližeg državnog arhiva.

Arhivska uredba od 9. IX. 1902. br. 445, čl. 9, točno je naredila posljednicima nedržavnih arhiva, da moraju u redu čuvati svoje arhive i deponirati kopiju inventara u odgovarajući državni arhiv. U protivnom će slučaju vlada sama dati srediti njihove arhive na njihov trošak.

To je bilo ponovljeno u čl. 73. uredbe od 2. X. 1911., br. 1163.

Zakon od 22. XII. 1939. br. 2006 dao je norme o razlikovanju javnih juridičkih osoba od privatnih. Zakon obuhvaća sve privatne arhive, ali ne i sve javne (enti parastatali, enti ausiliari dello Stato, istituzioni pubbliche di assistenza e beneficenza, istituti di credito di diritto pubblico e delle associazioni sindacali).

Nadzorni se organi moraju brinuti za čuvanje i sređivanje takvih arhiva. Te juridičke osobe su dužne sastaviti inventar spisa od historijskog značaja i inventar položiti u nadležni državni arhiv.

Škartiranje se ne smije vršiti bez odobrenja nadležnog Arhiva. Čl. 29. oba-

vezuje prodavače da posjeduju popis škartirane gradje propisno odobren. To vrijedi i za privatne arhive. Pisac iznosi manjkavosti i nejasnoće u zakonu.

Privatnici su dužni prijaviti svoje arhive.

Pisac konačno zaključuje, kako arhivistička nadzorništva ne smiju prisvojiti sebi inventar nedržavnih arhiva, jer se ovaj deponira u nadležni državni arhiv; ista ne smiju primati i predavati Ministarstvu unutrašnjih poslova prijedloge za škartiranje nedržavnih arhiva, jer je taj zadatak povjeren nadležnim državnim arhivima, niti davati odobrenje za škartiranje. U svakom slučaju talijansko zakonodavstvo je jedno od prvih, koje se je pobrinulo da postavi nadzor nad nedržavnim arhivima.

U vezi s nadzorom nad arhivima, kako državnim, tako i nedržavnim, postavlja se pitanje o historijskom interesu arhiva i arhivske gradje. Tim se pitanjem pozabavila *Giuliana Gianneli* 8).

U Italiji država preko Ministarstva unutrašnjih poslova provodi nadzor nad arhivskim nasljeđem, brinući se za njegovu očuvanje i sređivanje. Tim nadzorom država postiže dvostruku svrhu: juridičku i kulturnu, ukoliko čuva dokumente potrebne, da pojedinci mogu utvrditi i obraniti svoja prava i ukoliko čuva bogata vrela, koja osvjetljaju prošlost čovječanstva. Historijski interes za spise treba uzeti u najširem smislu te riječi.

Zakon od 22. XII. 1939. br. 2006 pravi razliku u interesu za gradju u državnim i javnim arhivima od gradje u privatnim arhivima. U prvom slučaju radi se o historijsko-političkom interesu («interesse storico — politico» ili «storico — scientifico») /član 29. i 30./, a u drugom slučaju samo o historijskom interesu («interesse storico»). Mjestimično se ipak zapaža nejasnoća i neodređenost u rukovanju terminima. Pored

toga postoji arhivističko — administrativni interes u odnosu na gradju, koja se mora priznati kao pripadajuća arhivima administracije. Ovaj drugi interes pretpostavlja onaj prvi.

Država nadzire nedržavne arhive, koji sadržavaju gradju od historijsko-političkog interesa, i na području privatnih arhiva.

Pisac je mišljenja, da historijski interes ne bi bio dovoljan za državni nadzor nad privatnim arhivima, ukoliko ne bi postojao i arhivistički interes. Takav nadzor nad privatnim arhivima povlači za sobom brojna ograničenja vlasnicima, da mogu slobodno raspolagati sa svojim arhivima, te im nameće određene dužnosti: oni moraju u roku od 30 dana nakon stjecanja građe obavijestiti prefekturu, koja će taj izvještaj prenijeti Arhivskom nadzorništvu. Isto tako treba obavijestiti organe o svakom premještanju privatnih arhiva; vlasnicima se zabranjuje cijepanje serija, kao i izvoz. Na taj način zakon u praksi donekle prelazi preko historijske vrijednosti arhivske gradje.

Čl. 27. predviđa prisilno deponiranje privatnih arhiva u nadležni državni arhiv, kadgod je u pitanju očuvanje istih. Time se ide za očuvanjem jedinstva arhiva i garancijom o njihovu očuvanju. I za škartiranje privatnici moraju tražiti odobrenje (čl. 29) od Ministarstva unutrašnjih poslova.

Problem konsultacije privatnih arhiva time međutim nije riješen. Zakon predviđa i ekspropijaciju važnih spisa.

Gaetano Ramacciotti tretira pitanje honorarnih inspektora u arhivima ⁹⁾. Potrebu za to iznio je senator prof. Italo Mario Sacco, kako bi se uspostavio nadzor nad arhivskim blagom analogno prema već uspostavljenim honorarnim inspekcijama za očuvanje spomenika starina i biblioteka. Takvi inspektori ne koštaju državu ništa, a pomogli bi

djelu očuvanja važnih spisa. Njihova bi dužnost bila da signaliziraju arhivskim nadzorništva postojanje arhiva ili skupina spisa na području nekog arhiva. Takvi bi mogli biti arhivisti u penziji, profesori povijesti, eksperti u paleografiji i sl., a dobili bi specijalna ovlaštenja.

U Engleskoj *Public Record Office* za lokalne arhive i vlasnike arhiva pomažu *County Councils Association* i *British Records Association* nastala godine 1932.; /one/ povezuju ljude i institucije, koji se interesiraju za arhivističku djelatnost. — U Belgiji nadzor nad lokalnim arhivima vrši generalni arhivista, koga u pokrajinama zamjenjuju provincijalni inspektori. U Španjolskoj postoji patronat nad historijskim arhivima, koji ovisi o Generalnoj direkciji arhiva i biblioteka, a nad ovom stoji *Centralni odbor arhiva, biblioteka i muzeja*, a ovaj stoji pod Ministarstvom prosvjete i umjetnosti. Specijalne se dotacije daju za crkvene arhive.

U Francuskoj *Association amicale professionnelle des archivistes Francais* pomaže u nadzoru države nad arhivima.

U Italiji nema spomena o honorarnim inspektorima, jer tamo postoje samo točno popisani arhivski inspektori, koje određuje ministarstvo. A tužbe protiv nedostatnog nadzora nad arhivima vazda su bile brojne. Pisac ne zna, kome bi pripisao nedostatak nadzora nad lokalnim privatnim arhivima, da li premalom broju arhivskog personala, njegovoj nemarnosti ili pomanjkanju sredstava i potrebi autoriteta, da može pravovremeno intervenirati. Zato bi bila potrebna pomoć privatnih ljudi zainteresiranih za to.

Zakoni iz g. 1911. i 1939. određuju točne norme za očuvanje arhivskog blaga kako u državnim, tako i u lokalnim i privatnim arhivima. I Casanova je za tu vrstu nadzora. ¹⁰⁾ Danas u Italiji postoje takva nadzorništva. Čemu onda

honorarni inspektori? Zbog neefikasnosti prvih A. Lodolini, nadzornik Centralnih državnih arhiva, pledira za stvaranje lokalnih udruženja ili komisija sastavljenih od eksperata i učenjaka, koji bi povelili kampanju za evidenciju u lokalnim i privatnim arhivima. Država ne može stići na sve, potrebna je i pomoć svijesnih građana. Ta kolaboracija za biblioteke već postoji.

Niccolò Rodolico na Trećem internacionalnom kongresu uputio je apel kongresistima, da se poduzmu mjere za za-

štitu arhiva u vrijeme rata. Trebalo bi, da se pronade neki znak za arhive, koji bi bio priznat od zaraćenih sila i koji bi štitiio arhive isto onako, kako crveni križ štiti sanitetske objekte. Osim toga treba odustati od prakse, da se arhivsko blago pobijedenoga proglašuje plijenom. Tako je arhivsko naslijeđe pobijeđene Njemačke u Drugom svjetskom ratu dobrim dijelom završilo kod pobjednika. Danas tko želi proučavati historiju Njemačke iza 1870., mora putovati u Ameriku, Rusiju i Englesku.¹¹⁾

III. ŠKARTIRANJE GRAĐE

Škartiranje je problem novog vremena. Najstariji reskript u Italiji o škartiranju je onaj napuljskog kralja Ferdinanda II. Bourbona od 7. XII. 1831. Najprije je trebalo sastaviti detaljan popis spisa proglašanih nekorisnima, koje je trebalo predati generalnom inspektoru napuljskog arhiva.¹²⁾

Nije manje skrupulozno postupala papinska vlada g. 1839. Stvar je bila povjerena posebnom kolegiju, odnosno ad hoc imenovanoj kongregaciji, sastavljenoj od predstavnika samih administracija, koji su morali referirati o preopтереćenosti arhiva i mogućnosti rastećenja.

Bilo je časova masovnog uništavanja isprava. Tako je u Francuskoj revoluciji Bureau des triages des titres izgubio čitave serije. U Engleskoj je u 19. st. generalni direktor Državne riznice naredio uništenje mase »Exshequer of Receipt«. Takvi slučajevi masovnog uništavanja poslužili su kao pouka drugim narodima, da postupe opreznije. Pisac daje prikaz zakonskih mjera u vezi sa škartiranjem u raznim državama te se posebno zaustavlja na zakonodavstvu u Italiji. Sam taj prikaz svjedoči kako se je često znalo postupiti neoprežno i uništiti historijski važno blago.

Shvaćanje škartiranja.

Dva suprotna mišljenja.

a) holandski arhivisti Müller, Feit, Fruin s Talijanom Francescom Bonainijem odbijaju svaku mogućnost škartiranja originala, jer je štetno.

b) Englez Hilary Jenkinson dopušta škartiranje iz praktičnih razloga, jer bi preuzimanje dokumenata s vremenom, otežalo konsultaciju.

U gotovo svim zemljama prevladala je srednja linija. Javni arhivi ne smiju postati »groblja papira za otpad« (»cimiteri di carta«), nego permanentni trezori historijski vrijednih isprava. Zato treba postupiti oprezno. Zakonodavstva u većini zemalja nisu smatrala za potrebno dati opća pravila o vrijednosti pojedinih kategorija spisa, nego su postavili kautivne mjere. Sud o tome prepušten je stručnjacima. Stvar je vrlo teška, jer se radi o tome, da se izreče sud o beskorisnosti starih i novih spisa, t. j. zanjekati im historijsko — juridičku vrijednost. Zato arhivist kao član tehničke komisije za škartiranje mora ne samo posjedovati veliko iskustvo u toj stvari, nego mora duboko poznavati i juridičko administrativni sistem, koji predstavljaju sami spisi i zahtjeve i metode historiografije.

Pisac tretira pitanje vremena, kada

da se pristupi eliminiranju nepotrebnih spisa. Prema talijanskom zakonodavstvu škartiranje prethodi deponiranju arhivske građe u državni arhiv, dok se prethodno škartiranje građe obavlja svake godine prilikom prijelaza spisa iz kancelarija u registraturu i na temelju normi zakonom propisanih. To je t. zv. automatsko škartiranje. Na taj se način registratura osloboduje nepotrebnog balasta i olakšava se postupak oko drugog škartiranja. Tako bi bilo isključeno svako škartiranje građe u samom državnom arhivu, osim ako prije nisu izvršena prethodna škartiranja. Mjere opreznosti, koje treba poduzeti prilikom škartiranja, kao i samu proceduru škartiranja propisuje normativna okružnica od 5. veljače 1881. br. 8917 i zakon od 22. prosinca 1939. br. 2006. Pisac konstatira, da su se uza sve to događala i još se događaju štetna škartiranja arhivske građe, što treba pripisati osobito krivom shvaćanju jednog dijela osoblja iz administracije, naime da, stari spisi ne služe više ničemu.

Autor u detaljima zatim izlaže sam proces eliminiranja građe, metode, tok postupka, granice i kriterije, koji pritom pretežu i t. d. Na koncu on daje kritički osvrt na talijansko zakonodavstvo o zaštiti arhivske građe, osobito na dekret Namjesništva od 30. siječnja 1916. i predlaže mjere, kojima bi se i pored dobrog zakonodavstva spriječilo dalje masovno uništavanje arhivske građe nepropisnim i neopreznim škartiranjem.

Antonio Lombardo u raspravi Il problema dello scarto degli atti di archivio zalazi u samu bit eliminiranja nekorisne i suvišne arhivske građe.¹³⁾ Pisac odbija sve vanjske razloge, koji govore u korist škartiranja, kao što je »nekorisnost« građe, pomanjkanje prostora i sl. »Tobožnju nekorisnost« (inutilità) obično kasnije generacije historičara otkrivaju kao grčnu zabludu, a problem pomanjkanja prostora treba da

riješe administrativni i financijski organi; ne spada na arhiviste, da se time bave. U nesigurnoj dosadašnjoj doktrini o eliminiranju arhivske građe pisac nalazi najbolju potvrdu za svoj rigoriistički stav u ovoj stvari. Lombardo u svijetlu teorije i talijanskog zakonodavstva nastoji dati barem glavne obrise tog pitanja i njegovo pravilno rješenje. U tu svrhu navodi sve mjere predostrožnosti, koje valja pri škartiranju poduzeti, a koje je propisivalo talijansko zakonodavstvo tamo od kraljevskog dekreta od 27. svibnja 1875. br. 2552 pa sve do danas. Pisac se oštro obara na zbirke normi za škartiranje (Massimari di scarto) i na t. zv. automatsko eliminiranje građe, prema kome sami službenici u uredima dijele građu u potrebnu i nepotrebnu za očuvanje. Postavljanje normi u ovoj stvari Lombardo smatra besmislenim, jer su norme uvijek apstraktna stvar, a arhivska je građa konkretna stvarnost. Što se tiče automatskog škartiranja u uredima, pisac i taj korak drži za pogrešan, jer sami službenici nisu u stanju ocijeniti historijsko-znanstvenu vrijednost pisane građe, kojom rukuju. Kao jedan od glavnih argumenata u prilog škartiranju iznosi nagomilavanje arhivske građe, koja postaje pravo groblje historijski važnih spisa. Pisac podupire Moscatijevo mišljenje,¹⁴⁾ koji uzrok tom nagomilavanju građe nalazi u sve većoj koncentraciji državnih arhiva, što ujedno predstavlja dekadenciju arhiva. Izlaz iz te teške situacije može biti samo decentralizacija arhiva. Pisac nadalje zalazi u problem časa škartiranja i postupka eliminiranja dublje nego što je to učinio Pagano. Pošto je zatim razgledao pojmove aktuelne i historijske vrijednosti arhivske građe, pisac dolazi do slijedećih zaključaka.

a) Državni arhivi moraju odbiti ideju da se zakonom propisuje škartiranje građe. Pravi arhivista mora odbiti uče-

stvovanje u svakom normiranom škartiranju građe.

b) Preuzimanje arhivske građe iz registrature u arhivsku ustanovu nije momenat za škartiranje građe. Tek solidno i detaljno upoznavanje te građe može pružiti mogućnost škartiranja u povoljnijem trenutku, koje ne će biti štetno po razvoj znanosti.

Rosa M. Borsarelli bavi se pitanjem funkcija arhivističkih nadzorništava nad škartiranjem arhivske građe. Povod joj daje inicijativa Ministarstva unutrašnjih poslova za preuređenje normi za škartiranje arhivske građe. Već je zakon o arhivima iz g. 1939. uspostavio razliku između arhivskih ustanova i arhivskih sekcija s jedne i arhivističkih nadzorništava s druge strane, a zakon iz god. 1953. ih je posve odijelio kao dva različita i međusobno neovisna organa. Ona ukazuje na neke kontradikcije u zakonu iz g. 1939. u vezi s funkcijom nadzorništava u škartiranju arhivske građe s namjerom, da se te nedosljednosti i nejasnoće pri preuređenju normi za škartiranje uklone. 15).

Rassegna donosi i referat J. H. Collingridgea o zakonskim propisima i praksi škartiranja u raznim zemljama u svijetu, koji je Collingridge održao na III. internacionalnom kongresu arhiva u Firenci g. 1956. 16) i diskusiju, koja se razvila na kongresu u vezi s navedenim referatom, u kojoj su učestvovali Virgilio Giordano 17), Antonino Lombardo 19), Francesco Loddo Canepa 20) i Ugo Speranza 21). Guido Pampaloni u prikazu *La Riunione degli Archivi delle RR. Rendite nel Granducato Toscano (1814—1852)* 21a) daje historijski presjek operacije škartiranja arhivske građe vršenih u Toscani u prošlom stoljeću; što pokazuje s koliko su opreza i promišljenosti postupali s arhivskom građom već onda u zemlji s dubokom arhivskom tradicijom.

PROBLEM KONSTRUKCIJE ARHIVA

Salvatore Carbone u članku *La moderna edilizia degli Archivi* 21b) tretira problem suvremene konstrukcije arhiva. To je bio jedan od veoma gorućih problema u prošlosti. Zbog pomanjkanja jednog organskog plana — ističe pisac — većina je talijanskih arhiva završila po starim samostanima, vojarnama i starim palačama, koji ne mogu nikako odgovarati zahtjevima i funkcijama, koje arhivima namjenjuje moderna arhivistika. Te su naime stare zgrade ili prevelike i onda ostaju ogromne neiskorištene prostorije da zjaju i čekaju na novu gradju ili su premalene i neprikladne za adaptaciju i povećanje posebnog prostora, te tako onemogućuju normalni razvoj ustanove. Tako faktor prostor je do sada ponajčešće negativno djelovao na faktor vrijeme. Pisac zato odbija da govori o najboljim načinima adaptacija starih

zgrada za arhive, nego samo tretira problem konstrukcije novih arhiva građenih ad hoc.

U pitanju, gdje da se zidaju novi arhivi, da li u centru grada ili na njegovoj periferiji, pisac stavlja van diskusije prvu alternativu, ako je samo koji arhiv poslužila ta sreća, da se za nj u centru grada nađe potreban prostor. Carbone čak daje prednost kakvoj vojarni u centru, koja bi se dala u dovoljnoj mjeri adaptirati za funkcije arhiva, nad ovom zgradom ad hoc na periferiji grada. U centru je međutim zemljište za gradju redovito jako skupo i jer je teško osigurati dovoljno prostora za nadogradnju u budućnosti, kako bi se zadovoljile potrebe razvoja arhiva. U centru grada se ne može ići niti u visinu preko određene mjere zbog regulacionog plana grada. Tako najčešće dolazi u obzir periferija grada, koju alter-

nativu ne treba smatrati nikakvim lošim rješenjem, uzevši u obzir moderna prometna sredstva u gradovima, tako je u ovom drugom slučaju neminovan stanovit gubitak vremena kako za osoblje arhiva, tako i za naučne radnike i druge stranke. Kao nadoknadu za to u arhivskoj ustanovi treba rad organizirati tako, da se produlji radno vrijeme u radnim dvoranama, osobito popodne.

Prije nego se odredi mjesto za podizanje novog arhiva, treba dobro ispitati teren, da naime zemljište bude dovoljno čvrsto da podnese veliki teret arhivske građe, da bude suho, kako vlaga ne bi dopirala do spremišta, u kojima se nalazi arhivska građa; zemljište mora biti udaljeno od vojnih i većih industrijskih objekata zbog ratne opasnosti. Na to treba paziti i nakon podizanja arhiva, kako u blizini njegove ne bi došli navedeni objekti. U tome arhiviste podupire zakon od 27. srpnja 1865. br. 2359. Za novi se arhiv nadalje mora uzeti dovoljno raspoloživa zemljišta za eventualno doživljavanje u budućnosti. Samo nova zgrada treba da bude sposobna primiti novu građu za pedeset godina unaprijed, a prostor oko zgrade mora biti tolik da omogući nadogradnju barem za slijedećih sto godina, pošto se prvobitna zgrada ispuni građom. Zato arhivista mora to predvidjeti i dobro proračunati. Tako je za novi arhiv u Udinama određen prostor od 4125 m², a sama nova zgrada zauzima 770 m², dakle manje od jedne petine ukupnog prostora. Pored dovoljnog prostora za kasnije nadogradnje treba se pobrinuti, da teren ne bude ugrožen od termita i drugih štetočina i

treba odabrati dio periferije, koja ima dobre prijevozne veze sa središtem grada.

Pri sastavu nacrtu za samu zgradu treba uzeti u obzir u metraži građu, koja se već čuva u staroj zgradi; građu, koja je van nje, a treba je primiti u arhiv; eventualnu gradju, koju ustanova tražuje od drugih arhiva, i konačno godišnje povećavanje gradje, koja dolazi iz registratura. Tu posljednju građu treba konačno pomnožiti barem s brojem 50, kako bi zgrada mogla kroz slijedećih 50 godina primiti novu građu. Zgradu treba odmah sagraditi s čvršćim zidovima, tako da se omogući i eventualna nadogradnja za jedan ili dva sprata visinu.

Pri sastavu same strukture zgrade učestvuju arhivista, arhitekt i inženjer. Arhivista mora uputiti drugu dvojicu u unutrašnje strukturalne karakteristike građevine. Pisac konačno analizira pravilan sastav svih dijelova arhiva: spremišta, stepeništa, uredske i pomoćne prostorije.

Ingvar Anderson dao je na III. internacionalnom kongresu izvještaj o suvremenoj konstrukciji i opremi arhiva, pošto je dao u presjeku kratki pregled razvoja konstrukcije arhiva u prošlosti²²⁾. Prostor mi ovdje ne dopušta da navedem vrlo interesantne različite tipove konstrukcije u raznim zemljama. U diskusiji u vezi s Andersenovim izlaganjem *Armando Lodolini* je dao prikaz, kako je Italija riješila pitanje konstrukcije modernog arhiva pri gradnji novog Talijanskog središnjeg državnog arhiva (*Archivio Centrale nello Stato Italiano*)²³⁾. U istoj su diskusiji uzeli učešće i *Salvatore Carbone*²⁴⁾ *Elio Lololini*²⁵⁾ i *Armando Saporì*²⁶⁾.

PROBLEM ŠKOLSTVA

U zemlji s tako sjajnom arhivističkom tradicijom, kao što je Italija, postojalo je u prošlosti i odgovarajuće

razvijeno školstvo, dakako uzevši stvar relativno prema drugim evropskim zemljama. Konačno najsajnija imena

iz talijanske paleografije i diplomatike, a ne samo iz arhivistike. potekla su u-pravo iz nastavnčkih krugova u školama pri arhivima.

Historijska rasprava o arhivskim školama u prošlosti u Italiji od *Giorgia Cencettija Archivi e Scuole d'Archivio dal 1765 al 1911* s podnaslovom *I precedenti storici e legislativi di un discusso problema*, u kojoj se Cencetti osvrnuo kritički i na talijansko zakonodavstvo u prošlosti o arhivističkom školstvu. predstavlja jedan od najjačih radova u časopisu »*Rassegna degli Archivi di Stato*« kroz posljednje tri godine 27).

Pisac smatra da je današnje stanje paleografije, diplomatike i arhivistike u državnim arhivima rezultanta dviju komponenata: nagomilane tradicije u prošlosti i izmjene prilika u samoj okolini arhiva. Da bi se shvatila točno prva komponenta pisac smatra, da je neophodno začeti u historijski razvoj arhivističkog školstva, koji je prethodio stvaranju jedinstvene talijanske države. Već u to doba prije ujedinjenja prevladava problem paralele i gradiranja u nastavi navedenih disciplina pri državnim arhivima i pri sveučilištima. To, što danas taj problem u Italiji nije skinut s dnevnog reda, potaklo je autora, da zađe u proučavanje tog pitanja, koje je usko povezano s razvojem arhivskog školstva u prošlosti.

Prošlost arhivskog školstva od 1765. do 1911. uredbom o arhivima od 26. ožujka 1874. br. 1861 podijeljena je na dva razdoblja. Tu prekretnicu u razvoju talijanskog arhivskog školstva još je jače utvrdila druga uredba o arhivima od 27. svibnja 1875. br. 2552, koja se u članovima 45.—54. posebno pozabavila arhivskim školstvom. Prije navedenih uredbi povijest pojedinih arhivskih škola imala je svoj zaseban i nezavisan put bez ikakve posebne veze između sebe, dok su spomenute uredbe označile svim arhivskim školama je-

dan zajednički put, iako će iza toga pojedine škole imati svoj vlastiti razvoj s obzirom na metode nastave, znanstvenu djelatnost i praktične rezultate.

Pisac zatim prelazi na prikaz stanja arhivskog školstva u doba prije ujedinjenja u pojedinim talijanskim državama. U Pijemontu se sa školovanjem arhivista započelo g. 1820. pri sveučilištu u Turinu, vodeći pri tome računa o posebnim potrebama arhiva. Ali smrću profesora te discipline Vernazze god. 1822. završilo se s tim načinom školovanja. Tako je to prvotno školovanje budućih arhivista u Turinu trajalo svega dvije godine, da se četiri godine nakon toga nastojanjem nastojnika kraljevskog dvora Konta Francesca Galeanija Napiona pojavi opet pri Dvorskom arhivu. Vođenje te škole je bilo povjereno *Pietru Datti* (Nom Datta), tajniku Dvorskog arhiva, od koga su preostale *Lezioni di Paleografia e di critica diplomatica* objelodanjena g. 1834. Ta je škola potrajala do g. 1835. i opet do odlaska u mirovinu direktora škole Datte. Praznina je u arhivskom školstvu potrajala sve do g. 1862, kada je Venecijanac emigrant Cesare Foucard, bivši arhivista u Državnom arhivu u Veneciji i ujedno nastavnik u Arhivskoj školi istog arhiva, preuzeo na Sveučilištu u Turinu fakultativni kurs iz paleografije. To dakako nije značilo ni nastavak Vernazzinih službenih univerzitetskih predavanja niti ponovno otvaranje Dattine Arhivske škole pri Dvorskom arhivu.

Na teritoriju Lombardsko — mletačkom u Milanu se razvijala i prevladavala više diplomatika, dok se paleografija po maurinskom shvaćanju smatrala pomoćnom disciplinom diplomatike. Tu kontinuitet arhivskog školovanja postoji već od 1770. kada je započela s radom t. zv. Dvorska škola u Breri (*Scuola palatina di Brera*), na kojoj se istakao kao predavač kanonik Castiglioni. Ta je škola bila dokinuta 1796. Umjesto nje

samostan cistercita otvorio je drugu školu pod vodstvom slavnog *Fumagallija*, pisca čuvenog djela *Istituzioni diplomatiche*. G. 1802. studij se arhivističkih znanosti obnovio pri Sveučilištu u Paviji na pravnoj katedri 1824. na svim sveučilištima na Lombardsko — mletačkom teritoriju bili su organizirani posebni tečajevi pomoćnih historijskih znanosti pri katedrama opće povijesti. Takvo je stanje potrajalo sve do god. 1842., iako je u međuvremenu bilo slučajeva, da isčeznuti kursevi pri sveučilištima i da se umjesto njih pojave posebne škole pri arhivima, kao što je bio slučaj u Milanu. God. 1842. počelo se s osnivanjem zasebnih arhivskih škola s različitim trajanjem, tako da su im g. 1852. smanjili trajanje na tri godine. Program je bio neobično opsežan protežući se čak i na filologiju. G. 1847. osnovana je takva dvogodišnja škola i u Veneciji pod vodstvom spomenutog Foucarda, pisca djela *Elementi di Paleografia i La scrittura in Italia sino a Carlo Magno*, koji je god. 1860. bio smijenjen iz političkih razloga. Njega je zamijenio do god. 1877. Bartolomeo Cecchetti.

Toskanu je proslavio autor najpoznatijeg školskog udžbenika iz diplomatike *Cesare Paoli*, učenik još slavnijeg, *Francesca Bonainija*. Paoli se prvi istakao znanstvenom historijskom metodom u obrazovanju i uspješnoj primjeni znanstvenih principa. U to je vrijeme Toscanom upravljao liberalni *Leopold II.*, što je i omogućilo slobodnije razvoj znanosti.

U Papinskoj državi sve do ujedinjenja Italije nije bilo nikakve posebne škole za pomoćne historijske znanosti i arhivistiku. Ipak su se pojedinci i na tom području izdizali svojim solidnim djelima, kao što je bio *Gian Crisostomo Trombelli*, autor paleografije *Arte di conoscere l'età dei codici*, koji su pri sveučilištima osnivali posebne katedre

za pomoćne historijske nauke i prije drugih talijanskih država. Međutim, baš zbog pomanjkanja jedne čvršće organizacije te vrste školstva brzo je dolazilo do jenjavanja, kao što se je ono u Bologni ugaslo već g. 1808.

Napulj kao centar kraljevstva dviju Sicilija nije doduše dao tako slavna imena predavača i učenjaka na tom polju, ali zato po tradiciji ove vrste školstvo ide odmah iza Bologne i Milana. Osim toga tamo se ova vrsta školstva razvijala bez većih prekida, kakve smo na pr. vidjeli u Bologni i Milanu, a o-buka se odvijala na posebnoj katedri pod naslovom »*Arte critica diplomatica*« pri Sveučilištu u Napulju tamo od 1777. počevši s *Emanuelom Caputom*. Drugi centar za razvoj tih disciplina u ovom kraljevstvu bio je Palermo.

Iza ujedinjenja Italije na inicijativu Cibrarijeve komisije dolazi do reorganizacije ove vrste školstva. Osnivaju se dvogodišnje arhivske škole pri arhivima s obavezom polaganja ispita, da bi se moglo u službi napredovati. Broj upisanih slušača u tim školama je veoma visok, iako je znatno manji broj položio s uspjehom ispite. Tako je u Milanu od 1874. — 1882. bilo upisano 155 slušača, a ukupno u cijeloj Italiji u prvom petogodištu bilo je 715 slušača.

Taj sistem školovanja arhivskih kadrova doživio je međutim oštre kritike, osobito od strane glasovitog *Cesara Paolija*, jer su se škole prema ustanovama bile i odviše individualizirale napuštajući opći program predavanja. Uredba o arhivima iz g. 1896. donijela je promjene i na polju arhivskog školstva napustivši empirički simplicizam iz prošlosti time, što je unijela jedinstvenost u obrazovanju kadrova, poštujući uza sve to regionalne potrebe i zahtjeve. Glavnu je ulogu pri tome odigrao poznati *Malagola*, koji onda preuze nadzorništvo u Veneciji. Ali s vremenom je

i taj novi sistem doživio svoju kritičnu fazu, dok mu uredba o arhivima iz g. 1911. nije dala novi život, određivši stroge propise s obzirom na nastavnički kadar u tim školama, koji je morao biti imenovan od strane nadležnog ministarstva. — Osvrt na Arhivsku školu u Cagliariju dao je *Francesco Loddo Capa*²⁸).

Od drugih važnijih problema, koje tretira ova revija, najjače mjesto zauzima problem privatnih arhiva. Zbog ograničenog prostora ne mogu se upustiti u izlaganja, kako talijanska arhivistika tretira taj problem.

Iako *Rasegna degli Archivi di Stato* u prikazana tri godišta tretira možda i manji broj problema, nego što ih iznosi na pr. naš »Arhivist«, ipak dubinom tretiranja iznesenih problema ovaj časopis zauzima jedno od prvih mjesta u evropskoj arhivistici.

Nikola Čolak

B I L J E Š K E

1. Rassegna degli Archivi di Stato, izd. Istituto Poligrafico dello Stato, god. 1955, br. 3, str. 317—327; ubuduće ću citirati kraticom RAS.
2. RAS 1955, 3, 328. i d.
3. I. m. 1955, 3, 394. i d. pod naslovom »Per una Riforma degli Archivi in Italia.
4. Il Consiglio Superiore degli Archivi di Stato e la Legge 13 aprile 1953, N. 340, i. m. god. 1957, br. 1, 16—19.
5. Le »Sottosezioni di Archivio di Stato« nella Legislazione e nella prassi, i. m. str. 20—34.
6. Michele Cantucci, Sulla tutela giuridica degli atti pubblici, i. m. god. 1955, br. 1, 65—79.
7. Aspetti della vigilanza dello Stato sugli Archivi degli enti pubblici non statali, i. m. god. 1955, br. 2, 121—140.
8. L'Interesse storico degli Archivi e del materiale archivistico e la sua tutela giuridica, i. m. 1955, 3, 352—361.
9. Ispettori onorari negli Archivi, i. m. 383—393.
10. Archivistica, 2. izd. Siena 1928, 436
11. La protezione degli Archivi in tempo di guerra, i. m. god. 1956, 3, 357—358.
12. L. A. Pagano, Note sulle eliminazioni degli atti di Archivio di inutile conservazione (Scarti), i. m. 1955, 2, 95—120.
13. I. m. 1955, 3, 300—316.
14. I. m. 307. R. Moscatti, Rapporti tra studi e archivi u »Notizie degli Archivi di Stato«, god. 1950, br. 1—2, str. 44—46.
15. Le Funzioni della soprintendenza archivistica in materia di scarti, RAS, god. 1955, br. 3, 347—351.
16. Gli scarti d'Archivio, i. m. god. 1956, br. 3, 295—311.
17. Tre osservazioni sugli scarti, i. m. 312—316.
19. Il Problema degli scarti é Problema degli ordinamenti, i. m. 317—318
20. Azione contro gli scarti abusivi di atti storici esistenti presso le amministrazioni statali e non statali, i. m. 319—320.
21. Considerazioni sulla Relazione Collingridge, i. m. 321—323.
- 21a. I. m. god. 1957, br. 1, 87—134.
- 21b. I. m. god. 1955, br. 3., 251—279.
22. Nuove Installazioni di Archivi, i. m. god. 1956, br. 3, 261—274.
23. L'Installazione dell'Archivio Centrale dello Stato Italiano, i. m. 275—281.
24. Esperienze italiane sulle nuove installazioni d'Archivi, i. m. 282—287.
25. Gli edifici degli Archivi dell'America Latina, i. m. 288—290.
26. Necessità di una nuova sede per l'Archivio di Stato di Firenze, i. m. 291—293.
27. I. m. god. 1955, br. 1, 5—32.
28. Proemio al corso di Paleografia, diplomatica ed archivistica dell' Archivio di Stato di Cagliari (anno 1955—56), i. m. god. 1956, br. 1, 5—10.